

Normatieve en reflectieve professionalisering

Ed de Jonge

De afgelopen jaren heeft in het Onderzoeksnetwerk Normatieve Professionalisering onder de bezielende leiding van Harry Kunneman en Hans van Ewijk een bezinning plaatsgevonden op funderende teksten voor de traditie van normatieve professionalisering. Dit artikel is ontstaan naar aanleiding van de bespreking van enkele teksten van Donald Schön over de reflectieve praktijkwerker. Het is niet moeilijk aan te tonen dat het gedachtegoed van Schön een belangrijke inspiratiebron is geweest en gebleven voor normatieve professionalisering; tegelijk blijft het concept van de reflectieve praktijkwerker een belangrijke uitdaging om met name de pragmatische aspecten van professionele praktijken volledig recht te doen.

Inleiding

Terwijl aanvankelijk normatieve professionaliteit centraal stond (Kunneman, 1996), is het tegenwoordig gebruikelijk te spreken van normatieve professionalisering (Jacobs, Meij, Tenwolde & Zomer, 2008a). Aan deze verschuiving ligt het besef ten grondslag dat professionele normativiteit een nooit eindigend ontwikkelingsproces impliceert. Een nadeel hiervan is wel dat daarmee het beoogde (niet per se volledig bereikbare) einddoel enigszins diffuus wordt, en dit betekent ook dat de ontwikkelingsrichting ietwat ongrijpbaar wordt

en dat de afbakening naar beroepsgroepen en beroepsbeoefenaren vervaagt. Aanvankelijk was dit alles wel helder: een geactualiseerde identiteit voor humanistisch geestelijk werkers op basis van humanitaire kernwaarden (Van Houten, 1993; Van Houten & Kunneman, 1993).

Ik denk dat het niet verstandig is om professionalisering als concept los te koppelen van professionaliteit; dat regelmatig in de media gewag wordt gemaakt van de professionalisering van het criminele circuit is daarvoor mijns inziens het beste bewijs. In mijn proefschrift (De Jonge, 2015) heb ik een ideaaltypisch model van professionaliteit ontwikkeld. De basis van dat model is de professionele missie: het pragmatisch realiseren van specifieke humanitaire waarden onder complexe omstandigheden binnen specifieke levensgebieden in direct contact met cliënten. Deze kern is het duidelijkst zichtbaar in het ideaal van de drie klassieke professies: de medische professie is gericht op (lichamelijke) gezondheid, de juridische op (sociale) rechtvaardigheid, en de geestelijke op (spirituele) verlossing. Ofschoon geen enkele reëel bestaande professie – ook niet de klassieke – volledig voldoet of zelfs maar kan voldoen aan het ideaaltipe, biedt het model toch houvast voor het afbakenen van professionele beroepen evenals voor het bepalen van het einddoel en

de ontwikkelingsrichting van professionaliseringsprocessen.

Tegelijk wordt professionaliteit volgens dit model gekarakteriseerd door een fundamenteel spanningsveld tussen humanitaire waarden en complexe omstandigheden, tussen wenselijkheid en werkelijkheid. Een belangrijke les van de traditie van de normatieve professionalisering is dat het er vooral op aankomt zulke spanningen uit te houden (Kunneman, 1996). Omdat deze traditie niet alleen in haar naam maar ook in haar wortels en haar verdere ontwikkeling sterk de nadruk legt op de ethische aspecten van professionaliteit en professionalisering, blijft Schöns concept van de reflectieve praktijkwerker van belang voor wat we in navolging van Freud als het realiteitsprincipe van professionaliteit zouden kunnen aanduiden, de pragmatische aspecten van de humanitaire bevlogenheid. Kunneman (1996) bestempelt Schöns uitwerking van reflectieve professionaliteit als voorbeeldig, maar beschouwt normatieve professionaliteit als een meer omvattend concept. Ik denk dat dit niet zonder meer opgaat voor de meer pragmatische aspecten van professionaliteit. Ik beschouw normatieve en reflectieve professionaliteit eerder als twee conceptualisering die elkaar wederzijds kunnen aanvullen en versterken. In het navolgende zal ik eerst ingaan op wat ik als de kern van Schöns benadering beschouw (vgl. De Jonge, 2015). Vervolgens zal ik proberen te verhelderen wat volgens mij de blijvende meerwaarde van deze benadering is voor de traditie van normatieve professionalisering.

Pragmatische professionaliteit

Professionaliteit is volgens Schön (1983) lange tijd benaderd vanuit het model van technische rationaliteit. Hierbij wordt verondersteld dat solide kennis vertaald is in beproefde middelen, die op instrumentele wijzen door technische autoriteiten worden toegepast op geïdentificeerde problemen voor het bereiken van vaststaande doelen. Dit model veron-

derstelt dat professionele kennis hiërarchisch geordend is, namelijk vanaf de basiswetenschappen via de toegepaste wetenschappen en de praktische technieken tot en met de technische vaardigheden aan toe. Dit model sluit volgens Schön echter niet aan bij de realiteit van de professionele beroepspraktijk, waarin problemen niet helder zijn, doelen niet vaststaan, wetenschappelijke en methodische kaders tekortschieten en handelen bijgevolg niet een kwestie van toepassen is. Terwijl het model van technische rationaliteit berust op een positivistisch waarheidscriterium (de correspondentie tussen kennis en werkelijkheid), berust professionaliteit volgens Schön op een pragmatisch waarheidscriterium (de werkzaamheid van kennis in de werkelijkheid).

Schön benadrukt het belang van een pragmatische benadering van de praktijk, en die boodschap is vooral relevant voor meer theoretische perspectieven, zoals de traditie van normatieve professionalisering. De filosoof Hegel meende op grond van filosofische overwegingen bepaalde eigenschappen van het zonnestelsel te kunnen verklaren. Al snel bleek dat het zonnestelsel toch anders in elkaar zat. Een anekdote wil dat een toehoorder bij een van zijn lezingen hem erop wees dat zijn beweringen in strijd waren met de feiten en dat Hegel daarop geantwoord zou hebben: des te erger voor de feiten. Deze eigenwijze houding wordt in het Engels treffend geridiculiseerd door de uitspraak: 'I have made up my mind; don't confuse me with facts'. Wie zijn studie of beroep maakt van denken – ja, ik heb filosofie gestudeerd, maar hé, niemand is volmaakt – loopt het gevaar ten prooi te vallen aan de (in wezen totalitaire) illusie dat theorieën, systemen, concepten, modellen de werkelijkheid adequaat kunnen representeren. Dat geldt vooral voor theoretici die zich langdurig en grondig verdiepen in een denkstelsel zoals van Hegel of Marx. Het verschijnsel is overigens niet alleen bij H&M-filosofen waarneembaar, maar bijvoorbeeld ook bij wetenschappers die omvattende concepten zoals de evolutietheorie of de neurobiologie omarmen of bij bekeerlingen die hun heil

in een geloofsleer of een sekte zoeken. De gehele werkelijkheid in al haar verschijnenselen wordt plots verklaarbaar vanuit één enkel fundamenteel principe, zoals de schepping of de klassenstrijd. Denken wordt dan in wezen een vorm van reductionisme: zelfs de meest particuliere toevalligheid is plots de wil van God of een expressie van de ideologie van de heersende klasse. (Opvallend is overigens dat natuurwetenschappers die expliciet zoeken naar een theorie-van-alles juist niet aan zulk reductionisme ten prooi lijken te vallen; zij concentreren zich wijselijk op de gegevens die zich juist niet laten voegen in de theoretische constructen die zij zelf hebben ontworpen.) Bij de omarming van een fundamenteel principe als verklaring voor de gehele werkelijkheid leunt de geest zelfgenoegzaam achterover. Het denken denkt zijn eindpunt bereikt te hebben, en verliest daarmee zijn reflectieve en open karakter. Denken is verder enkel nog een kwestie van het adequaat toepassen van dat ene uitgangspunt op wat zich ook maar aandient.

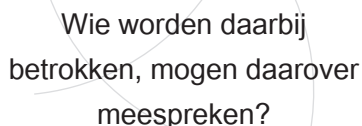
Ik ben korte tijd werkzaam geweest als kwaliteitsmanager bij een kleine instelling voor hoger beroepsonderwijs. Terwijl kwaliteitszorg traditioneel aan het einde van het proces wordt gepositioneerd, namelijk als kwaliteitscontrole, probeerde ik haar tevens te verbinden met het begin van het proces, in dit geval onderwijsinnovatie. In dat kader sprak ik ooit met een collega die het vak kwaliteitszorg doceerde. Hij vertelde mij niet zonder enige trots dat hij zijn vak zeer praktijkgericht had opgezet. Hij maakte de studenten namelijk eerst vertrouwd met het INK-model en gaf hen vervolgens de opdracht om een plan te maken voor de implementatie van dat model op hun eigen stageplaats. Dit kan natuurlijk een zinvolle opdracht zijn om studenten meer vertrouwd te maken met het model, maar met

praktijkgerichtheid heeft het eigenlijk niets van doen. Er worden namelijk nogal wat stappen overgeslagen, waardoor de opdracht op discutabele vooronderstellingen berust. Is er in de desbetreffende praktijkinstelling eigenlijk wel behoefte aan kwaliteitszorg? Zo ja, van welke aard? Is het INK-model daar de beste oplossing voor? Zijn andere modellen mogelijk meer geschikt? Is de implementatie van een model, welk dan ook, eigenlijk wel de beste manier om kwaliteit te bevorderen? Wat is kwaliteit eigenlijk? Welke visies op kwaliteit kunnen worden onderscheiden? Hoe kunnen daarin keuzes worden gemaakt? Wie worden daarbij betrokken, mogen daarover meespreken?

Het is precies dit 'toepassen' van theoretische concepten op de praktische realiteit dat door Schön geproblematiseerd wordt, en dat mij de essentie van zijn belangwekkende boodschap toeschijnt. Professioneel handelen kan niet worden begrepen als het toepassen van theorie op praktijk, en wel omdat voor een onbevangen waarnemer de praktische werkelijkheid zich in al haar complexiteit, diversiteit en onvoorspelbaarheid verzet tegen een dergelijke theoretische kolonisering. Wat ik dan

ook vooral van Schön geleerd heb, is theoretische concepten niet als waarheidsaanspraken te beschouwen of als een blauwdruk van de werkelijkheid te gebruiken, maar vooral als perspectieven, invalshoeken, referentiekaders, kortom als suggesties en handreikingen. Elk concept is voor mij vooral een bril, en ik ben primair geïnteresseerd in

hoeverre deze bril mij in staat stelt een nieuw facet van de complexe werkelijkheid te onthullen en te ervaren. Dat is ook de reden waarom ik niet meer zo geïnteresseerd ben in allerlei pogingen om spanningen tussen verschillende concepten op te heffen of om grootse theoretische syntheses tot stand te brengen; het geheel is dan altijd minder dan de samenstellende delen, als een te lang

Wie worden daarbij
betrokken, mogen daarover
meespreken?

doorgekookte hutspot waar elke smaak uit verdwenen is.

Kenmerkend voor de traditie van normatieve professionaliteit is de openheid voor nieuwe theoretische benaderingen, vanaf het post-modernisme (Kunneman, 1996) tot en met het complexiteitsdenken (Kunneman, 2013), en dat is in mijn ogen tegelijk haar kracht en haar zwakte. Sterk is deze openheid en dynamiek in het denken, maar het integreren van alle ontwikkelingen binnen de traditie roept bij mij vragen op, want dat lijkt toch ook een ontkenning van het eigen perspectivisme. Is het niet sterker om bij wijze van spreken te stellen: met mijn bril kunnen deze aspecten van de werkelijkheid worden waargenomen, maar deze andere brillen laten weer iets anders zien? Conceptuele rijkdom, diversiteit en ook tegenstrijdigheid lijken mij juist het beste aan te sluiten bij de complexiteit van de werkelijkheid. En overigens ook bij de eindigheid van het menselijk kenvermogen, volgens de vroege Foucault de overheersende epistèmè van de moderne tijd. In mijn proefschrift heb ik eerst geprobeerd een zo sterk mogelijk ideaaltypisch model van professionaliteit als waardenrealisering te ontwikkelen, maar vervolgens heb ik laten zien waar dit model, ondanks zijn verdiensten, bij wijze van spreken begint te kraken. Ik heb dat gedaan vanuit het besef dat het model niet samenvalt met de werkelijkheid: de kaart is niet het gebied (Korzybski), en in de begrenzing toont zich het meesterschap (Goethe).

Schön heeft mij bevrijd van de illusie van de theoretische greep op de praktische werkelijkheid. Hij heeft mij in die zin uit mijn dogmatische sluimer gewekt, zoals Kant naar eigen zeggen door toedoen van Hume overkwam. Terwijl Plato veronderstelde dat wij mensen uit de grot van onze onwetendheid naar het verhelderende licht van de hoogste idee moeten worden geleid, benadrukt Schön juist omgekeerd dat we de abstracte en veilige hoogvlakten dienen te verlaten voor de moerassigheid die er werkelijk toe doet. Dat is

zonder meer een inspirerend appèl voor alle (normatieve) professionals. Schön kan ons echter ook helpen bewust te worden van de fundamentele en principiële moerassigheid en bodemloosheid van de vermeende theoretische hoogvlakten. Dat is een inzicht waar ook de traditie van normatieve professionalisering baat bij kan hebben.

Praktijkbekwaamheid

Mijn vader leerde me al jong hoe een lekke fietsband wordt gerepareerd. Stap voor stap demonstreerde hij wat er dient te gebeuren en waar ik op moest letten. Hij benadrukte vooral bij elke stap wat er fout kon gaan. Niet alleen de band maar ook het ventiel kan stuk zijn, dus dat moet ook worden gecontroleerd door het onder water te houden. Wanneer eenmaal een lek in de binnenband is gevonden, dan moet toch de hele band worden gecontroleerd, want er kan nog een gat in zitten. De buitenband en de velg controleren of er niet een scherp voorwerp in is blijven steken. De buitenband niet met de bandafnemers op de velg terugleggen want daardoor kan de binnenband beschadigd raken. Wat hij aldus vooral op mij overdroeg, was een voorliefde voor methodisch en reflectief werken, een krachtige wisselwerking tussen denken en doen. Deze voorliefde kunnen we in het werk van Schön terugvinden, maar bijvoorbeeld ook in dat van Sennett (2008). Maar dat is niet het hele verhaal. Zo heb ik later ooit een oude fiets gehad waarvan de achterband voortdurend geleidelijk leegliep zonder dat duidelijk was wat nu precies het probleem was. Ik kan wel allerlei experimenten bedenken om daar achter te komen, maar het uitvoeren daarvan zou van weinig pragmatisme getuigen: de inspanning en de kosten zouden niet opwegen tegen de baten.

Schön is uit op een paradigmaverandering in de toenmalige conceptualisering van de kennis die centraal staat in de beroepspraktijk. De kern van deze praktijkepistemologie is

het primaat van de praktijk boven de theorie. Dit primaat berust enerzijds in beschrijvende zin op de moerassige eigenheid en onherleidbaarheid van praktijkproblemen. Schön gebruikt een veelheid van begrippen om deze onherleidbare eigenheid van praktijksituaties tot uitdrukking te brengen (*complexity, uncertainty, instability, uniqueness, value conflicts, messy, indeterminate*). Anderzijds berust dit primaat in voorschrijvende zin op de relevantie en importantie van praktijkproblemen. Schön roept professionals op tot een engagement (*descent to the swamp, problems of greatest human concern*). Deze principiële keuze impliceert dat praktische relevantie (*relevance*) belangrijker dient te zijn dan theoretische robuustheid (*rigor*).

Schön is van mening dat het niet zozeer schort aan praktische bekwaamheid van professionals als wel aan theoretisch inzicht in deze bekwaamheid. Een belangrijk deel van zijn werk is gericht op het verhelderen van deze praktische bekwaamheid vanuit het perspectief van het primaat van de praktijk. Deze praktijkbekwaamheid is waar het in de kern van de conceptualisering van de reflectieve professional om gaat. Deze praktijkbekwaamheid berust op de verwevenheid van professionele praktijkkennis (*knowing-in-practice*), die analoog is aan alledaagse handlingskennis (*knowing-in-action*), en professionele praktijkreflectie (*reflecting-in-practice*), die analoog is aan alledaagse handlingsreflectie (*reflection-in-action*). Schön laat zien dat professioneel handelen een praktische en pragmatische rationaliteit bezit waar theoretische wetenschap doorgaans geen weet van had; belangrijke inspiratiebronnen hierbij zijn Dewey en Polanyi.

Praktijkkennis

De eigenheid van praktijkkennis in de analyse van Schön (1983) kan worden verhelderd met behulp van een viertal onderling samenhangende begrippenparen. Kenmerkend voor elk van deze paren is dat wat volgens een posi-

tivistische wetenschapsopvatting strikt moet worden onderscheiden en ook gescheiden, vanuit een pragmatisch professioneel perspectief juist nauw met elkaar samenhangt en elkaar zelfs wederzijds versterkt.

Theorie en praktijk. Een positivistische kijk op wetenschap vereist een strikte scheiding tussen theorie en praktijk. Praktijkkennis daarentegen berust volgens Schön juist op de constructieve wisselwerking tussen theorie en praktijk, dat wil zeggen tussen vertrouwde verklaringskaders en unieke praktijksituaties. Omdat beschikbare kennis vaak tekortschiet, construeert de professional zo nodig een nieuwe visie voor een eenmalige situatie. Zulke interpretaties berusten op een door praktijkervaring verworven repertoire van (expliciete en impliciete, objectieve en subjectieve) praktijkkennis, bestaande uit verwachtingen, betekenissen, verklaringen, verhalen, beelden, metaforen, modellen, schema's, patronen. Professionals moeten vaardig zijn in het manipuleren van hun repertoire en gevoel hebben ontwikkeld voor de praktijksituaties die zij interpreteren en waarin zij interveniëren. Niet de eenduidigheid van professionele concepten maar juist hun meerduidigheid maakt ze volgens Schön (pragmatisch) geschikt om ze op uiteenlopende situaties toe te passen. Dit repertoire stelt de professional in staat een nieuwe en unieke praktijksituatie te benaderen als identiek aan en tegelijk als verschillend van reeds bekende situaties. De kunst is een patroon in de situatie te ontdekken zonder haar uniciteit geweld aan te doen.

Doelen en middelen. Praktijkkennis berust op de constructieve wisselwerking tussen doelen en middelen. De professionele benadering is van begin tot eind gekleurd door waardeoordeelen, beginnend met een als problematisch of veelbelovend beoordeelde situatie en eindigend met een als al dan niet bevredigend gewaardeerde uitkomst. Dit betekent ook dat niet een strakke scheiding tussen doelen en middelen kan worden aangebracht. Omdat de doelen immers realiseerbaar moeten zijn,

zullen de beschikbare middelen mede (pragmatisch) de gestelde doelen bepalen.

Begrijpen en ingrijpen. Praktijkkennis berust op de constructieve wisselwerking tussen begrijpen en ingrijpen. In professionaliteit bepaalt namelijk niet alleen de kennis het handelen, maar het handelen ook de kennis. Enerzijds staat begrijpen in functie van ingrijpen, want de professional zoekt een interpretatie die houvast biedt voor interventie, maar anderzijds is het succes van de ingreep tevens een (pragmatische) maatstaf voor het begrip, want de geslaagde interventie legitimeert de gekozen interpretatie.

Toetsing en toepassing. Praktijkkennis berust op de constructieve wisselwerking tussen toetsing en toepassing (zodat strikt genomen ook niet van toepassing kan worden gesproken). Een professionele interpretatie kan namelijk worden beschouwd als een hypothese, die doorgaans echter enkel kan worden getoetst door professioneel handelen. Begrijpen en ingrijpen worden gelijktijdig getest. Deze (pragmatische) benadering is zorgvuldig – niet in positivistisch maar wel in professioneel opzicht – wanneer professionals enerzijds de situatie naar hun hand proberen te zetten en anderzijds tegelijk open blijven staan voor de mogelijkheid dat dit niet lukt.

Praktijkreflectie

Praktijkkennis van professionals voldoet in meerdere opzichten niet aan de positivistische criteria voor wetenschappelijke kennis. Ze bezit eerder raakvlakken met alledaagse kennis, zoals gezichtsherkenning en taalvaardigheid. Zulke kennis is vaak impliciet (*tacit*), want we passen haar spontaan toe en zijn ons nauwelijks bewust dat we haar ooit verworven hebben, laat staan dat we zouden beseffen hoe dat in het werk is gegaan. Toch gaat alledaagse kennis gepaard met reflectie, met name wanneer een handeling niet tot het gewenste resultaat heeft geleid. Deze reflectie hoeft

echter niet verbaal te zijn, zoals onder meer uit het ontwikkelen van balgevoel bij sportbeoefening blijkt. Ook professionele kennis is deels impliciet en tegelijk nauw verweven met reflectie. Deze reflectie vindt niet alleen plaats (voor of) na, maar vooral ook tijdens het handelen. In Schöns analyse van professionele praktijkreflectie kunnen vier aspecten worden onderscheiden: de voorwaarden, het startpunt, het proces en de communicatie.

Inbedding. Professionele reflectie is volgens Schön enkel mogelijk op basis van een zekere inbedding. Deze inbedding omvat cognitieve, evaluatieve en organisatorische aspecten. Professionele reflectie veronderstelt namelijk een overkoepelend referentiekader voor de interpretatie van praktijksituaties. Daarenboven is een stabiel beoordelingskader met het oog op de handelingscontinuïteit vereist. Tot slot is ook een stabiele rol binnen een institutionele context noodzakelijk. Het fundament voor de eerste twee voorwaarden wordt volgens mij gevormd door de reeds beschreven professionele missie, met name de humanitaire kernwaarden. Aan de derde voorwaarde kan in deze vloeibare tijden volgens mij enkel worden voldaan door een solide beroepsvereniging, een aspect dat mijns inziens in de traditie van normatieve professionalisering te veel naar de achtergrond is verdwenen.

Verwondering. Verwondering en ook verwoording zijn volgens Schön het startpunt van de professionele reflectie. Professionals beschrijven hun intuïtieve begrip van de praktijksituatie op grond van hun repertoire. Hierbij bestaat overigens altijd een zekere kloof tussen realiteit en interpretatie (dus in strijd met het principe van correspondentie), maar dat vormt volgens Schön geen (pragmatische) belemmering voor zinvolle praktijkreflectie gericht op begrijpen en ingrijpen. Professionals zullen pas verrast zijn wanneer zij niet weten hoe (een aspect van) een situatie te analyseren of te manipuleren, en deze verbazing voedt de praktijkreflectie. In praktijkreflectie verspringt de aandacht voortdurend tussen

het geheel en specifieke onderdelen, zoals de theoretische, praktische en normatieve achtergronden, de wisselwerking tussen handelen en situatie, de mogelijke en de daadwerkelijke gevolgen.

Dialog. Door praktijkreflectie raakt de professional bij wijze van spreken betrokken in een reflexief gesprek met de situatie. De professional stapt in een problematische situatie, interpreteert de situatie en geeft er naar eigen inzicht vorm aan. De situatie praat als het ware terug, in de vorm van alle (voorziene en onvoorziene, positieve en negatieve) gevolgen van het professionele ingrijpen. Dit terugpraten wordt door de professional beoordeeld door vergelijking van de bereikte resultaten met de beoogde doelen en beantwoord in de vorm van continueren, bijstellen of veranderen van interpretatie en interventie.

Contract. Een professional is een dienstverlener. Hij onderhoudt een professionele relatie met individuen of groepen. Ook deze relaties hebben het karakter van reflexieve dialogen of contracten, tenzij er sprake is van een noodgeval of een routineklus. Dit is enkel mogelijk wanneer professionals hun traditionele claim op autoriteit en expertise opgeven en zich open en kwetsbaar opstellen. Overigens veronderstelt zo'n relatie dat ook de cliënt tot op grote hoogte een reflectieve praktijkwerker is, dat wil zeggen een actieve participant in een gezamenlijk onderzoek. In de traditie van normatieve professionalisering is deze professionele relatie op een verhelderende maar ook enigszins geïdealiseerde wijze uitgewerkt als een communicatieve dialoog waarin de bestaansethische vragen van cliënt en ook professional centraal staan (Kunneman, 1996).

Nogmaals praktijkreflectie

Als het over Schön gaat, dan ben ik soms geneigd om heel hard te roepen: de reflectieve

praktijkwerker heeft helemaal niets met reflectie van doen! Dat is natuurlijk helemaal niet waar, zoals uit het voorgaande blijkt, maar de uitspraak zou mensen ertoe kunnen bewegen om zich te verdiepen in wat Schön werkelijk te melden heeft. Voor een goed begrip van de praktijkreflectie die Schön op het oog heeft, is het van belang een aantal kenmerken nader te beschouwen. Voorbeelden werken daarbij verhelderend, met name wanneer zaken mis lopen. Praktijkreflectie heeft een zeer functioneel karakter, en dat wordt vooral duidelijk wanneer zij ontbreekt of te kortschiet.

Praktijkgefundeerd. De praktijkreflectie van professionals wordt volgens Schön primair gestuurd door de effecten van het eigen professionele handelen in praktijksituaties en dus niet door theoretische referentiekaders. Met name in het beroepsonderwijs zie ik nogal eens dat dit aspect veronachtzaamd wordt. Van docenten binnen het beroepsonderwijs hoor ik regelmatig de klacht dat studenten nauwelijks te motiveren zijn voor reflectieopdrachten. Deze reflectiemoeheid vindt zijn oorsprong volgens mij doorgaans in de gekunstelde wijze waarop reflectie in het onderwijs is verankerd, namelijk als een verplicht nummer na een volbrachte taak, dus eigenlijk als een evaluatietask. Niet zelden wordt dan voorgeschreven waarover gereflecteerd dient te worden, en ook vanuit welk theoretisch perspectief dat moet gebeuren. Ik noem dat graag provocerend: reflecteren met voorbedachten rade. Wie Schön leest, ziet echter dat de reflectie van praktijkwerkers voortkomt uit vraagstukken en knelpunten waarmee zij in de beroepspraktijk geconfronteerd worden. Schön beschrijft bijvoorbeeld openhartig hoe hij zelf zit te klungelen om een houten poort voor een hek te construeren, totdat hij beseft dat het gemakkelijker is om een stevige driehoek te maken dan een solide rechthoek. De reflectie van de praktijkwerker bezit een uitermate pragmatisch karakter; het oplossen van een praktisch probleem staat centraal.

Zintuiglijk. De reflectie waar Schön het over heeft, bezit eerder een zintuiglijk dan een intellectueel karakter. Hij gebruikt niet voor niets voorbeelden zoals het balgevoel van een sporter. De reflectie is wel altijd min of meer bewust, maar ze hoeft niet eens verbaal te zijn, zo benadrukt hij. Het gaat vooral om waarnemen en ervaren, om het ontwikkelen van sensibiliteit voor en bewustzijn van de effecten van de eigen interventies, als basis voor bijsturen en bijleren. De reflectie van de praktijkwerker is eerder een praktische weerpiegeling dan een theoretische bespiegeling. In wezen gaat het om een basaal maar niettemin cruciaal feedbackmechanisme in de dialoog tussen werker en werkelijkheid in dienst van professionele effectiviteit. In de terminologie van Bowlby gaat het om receptiviteit en responsiviteit. De reflectieve professional is vooral een receptieve en responsieve professional. Het is als het bekende voorbeeld van een coach die een amateurtennisser hielp zijn opslag te verbeteren enkel door hem telkens te laten vertellen waar de bal was neergekomen. Omstanders zagen met verbazing dat de tennisser aanvankelijk volstrekt onjuiste informatie verschaftte zonder door de coach te worden gecorrigeerd. Geleidelijk aan werden zijn positiebepalingen echter nauwkeuriger, dus ook zijn waarneming en daarmee zijn opslag.

Temporeel. Schön benadrukt dat professionele reflectie niet alleen en niet primair na het handelen plaatsvindt, maar vooral ook tijdens de werkzaamheden; anderen hebben hieraan het belang van reflectie voorafgaande aan het handelen toegevoegd. Praktijkreflectie bezit dus een eigen temporele structuur. Een anekdote kan dit verduidelijken. Ik heb me altijd enigszins verbaasd over de vanzelfsprekendheid waarmee mensen in mijn directe omgeving hulp in de huishouding inschakelen, want (zorg)ethiek begint met het zelf schoonmaken van je eigen toilet, zo heb ik van Gandhi geleerd. Dat neemt niet weg dat ook wij in de meest hectische periode van ons gezinsleven incidenteel onze toevlucht

hebben genomen tot zulke hulp. Toch probeerde ik ook dan altijd een bijdrage aan het huishouden te leveren. Zo heb ik een keer tijdens het weekend onze boekenkast zorgvuldig schoongemaakt. Toen ik korte tijd later een boek zocht, ontdekte ik overal strepen in de kast. Bij navraag bleek onze hulp na mij de hele kast nogmaals onder handen te hebben genomen, want dat was ze al langer van plan geweest. Ik was vooral verbaasd: ze had vooraf niet bekeken of haar werk wel nodig was, ze had tijdens haar werk niet echt gelet op waar ze mee bezig was, en ze had achteraf niet gecontroleerd wat het effect van haar werkzaamheden was. Ze was, kortom, bepaald niet reflectief te werk gaan.

Schön maakt ons ook bewust van ons alledaagse geklungel, onze worstelingen met de weerbarstige werkelijkheid. Het grote voordeel van een filosofische achtergrond is overigens dat je al bij voorbaat geëxcuseerd bent, want mensen gaan er zonder meer van uit dat je wel onhandig zult zijn. Soms gaat het echter ook wel eens goed. Tijdens een personeelsuitje gingen we zeilen. Het was mooi weer en de kapitein nodigde ons uit een duik in het water te nemen. Na het zwemmen moesten we gebruik maken van een touw ladder. Het kostte iedereen de grootste moeite om weer aan boord te komen. Als laatste krom ik tamelijk vlot omhoog. Niet omdat ik zo handig (en vochtig) ben, maar omdat ik had waargenomen waar het bij mijn collega's fout ging. Ze hingen achterover aan de touwladder, met gestrekte armen, waardoor de ladder door hun eigen lichaamsgewicht haast horizontaal kwam te hangen en nauwelijks te beklimmen viel. Door de touwladder juist dicht bij mijn lijf te houden, door mijn handen om de sporten tegen mijn borst te drukken, kon ik relatief gemakkelijk omhoog klimmen.

Pragmatisme en normativiteit

De relevantie en het belang van de conceptualisering van de reflectieve praktijkwerker voor

de ontwikkeling van het gedachtegoed over normatieve professionalisering heeft eigenlijk weinig betoog. Schön is namelijk van het begin af aan tot op de dag van vandaag aantoonbaar een belangrijk oriëntatiepunt in de funderende publicaties over normatieve professionalisering (Kunneman, 1996; Jacobs et al., 2008a; Kunneman, 2013; Van Ewijk, 2013).

Kunneman (1996) is onmiskenbaar schatplichtig aan Schön, bijvoorbeeld in zijn uitwerking van de wisselwerking tussen theorie en praktijk en in zijn kritiek op technische rationaliteit. Denk bijvoorbeeld aan zijn beschrijving van het zogenoemde broodroostermodel in de hulpverlening: de cliënt ondergaat een vooraf vastgestelde behandeling, in de verwachting dat dit een vooraf vastgestelde verandering teweeg brengt, als oplossing voor een vooraf vastgesteld probleem. Later spreekt Kunneman (2013) van *amor complexitatis*, en deze incorporatie van het complexiteitsdenken in de conceptualisering van normatieve professionalisering heeft wellicht zijn wortels in Schöns thematisering van de moerassigheid van professionele praktijkproblemen.

Het gedachtegoed van Schön is dus geïncorporeerd in het denken over normatieve professionalisering. Dat betekent echter niet dat normatieve professionalisering bij wijze van spreken beschouwd kan worden als een Hegeliaanse synthese waarin de reflectieve praktijkwerker volledig is opgegaan. Daarvoor is de relatie tussen normatieve professionalisering en de reflectieve praktijkwerker te complex en ook te spanningsvol. Schön's denken blijft mijns inziens dan ook een belangrijke bron waar normatieve professionals zich regelmatig aan zouden moeten laven. Ik zal deze opvatting in het navolgende proberen te verhelderen door drie aspecten toe te lichten. Eerst zal ik betogen dat de traditie van normatieve professionalisering een moeizame verhouding onderhoudt tot de pragmatische aspecten van professionaliteit. Vervolgens vraag ik mij af of het concept van '*amor complexitatis*' daar wel het juiste antwoord op

kan zijn. Tot slot veronderstel ik dat wellicht de doordenking van de poëtische aspecten van professionaliteit een verrijking zouden kunnen betekenen voor de traditie van normatieve professionalisering.

Pragmatische humaniteit

Professionaliteit, zo is in het voorgaande betoogd, wordt gekenmerkt door het spanningsveld dat beknopt kan worden aangeduid als pragmatische humaniteit. De humane waardenkern van professionaliteit is op onmiskenbare wijze ook werkzaam in het denken over normatieve professionalisering. Deze traditie begint als een zoektocht naar een geactualiseerde identiteit voor humanistisch geestelijk werkers, en de funderende auteurs zagen vooral mogelijkheden voor professionele begeleiding bij individuele bestaansvragen vanuit het humane perspectief van kernwaarden zoals menselijke waardigheid, levenskwaliteit en zingevingsvragen (Van Houten, 1993; Van Houten & Kunneman, 1993). Ook wanneer normatieve professionalisering zich meer in de breedte gaat richten op professionele beroepen (Jacobs et al., 2008) blijft deze waardenkern zichtbaar. Kunneman (2013) is het later vooral te doen om het vergroten van de waardenruimte in de hedendaagse cultuur, met het oog op een goede omgang met de mondiale vraagstukken op existentieel, economisch en ecologisch vlak. Van premoderne culturen kunnen we gevoeligheid voor zingevende verhalen overnemen, maar dan zonder hiërarchische machtsverhoudingen. Van de moderne cultuur moeten we de kritische en democratische onafhankelijkheid behouden, maar dan wel zonder de excessieve consumptie en productie, winstmaximalisatie en groei van het zogenoemde dikke-ik binnen het postindustriële en neoliberale kapitalisme. De postmoderne cultuur verschaft ons inzicht in de pluraliteit en irrationaliteit van de werkelijkheid en van onszelf, en ontmaskert machtsverhoudingen in denken en doen, maar we

zullen ons moeten bevrijden van haar afstandelijkheid en politieke onmacht. Ook de titel van het tijdschrift *Waardenwerk* illustreert de werkzaamheid van de humanitaire waardenkern in normatieve professionalisering. De humanitaire waardenkern is daarmee een belangrijke rode draad in de traditie van normatieve professionalisering.

Deze humanitaire kern wordt door professionals op pragmatische wijze gerealiseerd. Professionals moeten in die zin bij wijze van spreken bereid zijn gouden kansen te verzilveren. Kijken we naar de drie klassieke professies, dan moeten we erkennen dat de bovenaardse effecten van inventies door geestelijken op zijn minst hoogst ongewis zijn, dat de uitkomsten van rechtspraak zelden het rechtsgevoel van alle betrokkenen weten te bevredigen, en dat de gezondheidszorg verwickeld is in een gevecht op leven en dood dat op den duur altijd in een nederlaag eindigt. Het zijn precies deze pragmatische aspecten van de professionele beroepsuitoefening waar normatieve professionals mee worstelen, zowel in theorie als in praktijk, en het is de verdienste van Schön dat hij onze gevoeligheid hiervoor wekt en ons inzicht hierin verdiept.

Het concept van normatieve professionaliteit wordt aanvankelijk ontwikkeld in oppositie met technische professionaliteit (zie ook Jacobs et al., 2008b).

Professionaliteit wordt verbonden met normativiteit en losgeweekt van connotaties zoals doelmatigheid en effectiviteit (Van Houten, 1993; Van Houten & Kunneman, 1993). Reeds Kunneman (1996) stelt echter dat normatieve professionaliteit technische professionaliteit niet uitsluit maar juist insluit. Hij pleit voor een synthese van technische en instrumentele bekwaamheid met existentiële en communicatieve, reflectieve en normatieve kwaliteiten zoals openheid, sensibiliteit, receptiviteit, aandacht, res-

pect, betrokkenheid, solidariteit, intimiteit, zorg, expressie. Dat neemt niet weg dat hij technische professionaliteit aanvankelijk toch vooral associeert met markt, bureaucratie en positivisme. Hij beschouwt methodieken bijvoorbeeld als een teken van systeeminvloeden op professionaliteit. Deze ambivalentie is ook herkenbaar in het bredere debat over normatieve professionalisering: soms worden morele elementen (de goede dingen doen) en technische elementen (de dingen goed doen) als wederzijds aanvullend gedacht (Spierts & Van Vliet, 2008), terwijl soms ook een sterke afkeer van doelgericht professioneel handelen lijkt te blijven bestaan, en wel omdat dit wordt gezien als een gebrek aan openheid en als een voorbode van instrumentalisering (Smaling, 2008).

Niet alleen in de theoretische conceptualisering, ook in de beroepspraktijk worstelen normatieve professionals met de pragmatische aspecten van de professionele werkelijkheid. Illustratief is het opvallende verschil tussen twee uitgewerkte praktijkvoorbeelden in een boek van Van den Ende (2011). De

tweede casus is een helder voorbeeld van ethische spanningen met betrekking tot normatieve professionalisering in de praktijk. Het betreft de vraag of geestelijke verzorgers die meegaan op patrouille met uitgezonden militairen een wapen zouden mogen of moeten dragen. De eerste casus betreft een onderzoek naar gezond leven door ouderen. In dit

onderzoek wordt ernaar gestreefd mensen aan het woord te laten die minder vaak gehoord worden en daarbij ook oog te hebben voor de diversiteit in Nederland. Gekozen is voor een participatief-dialogische werkwijze waarin empowerment en leer- en veranderprocessen belangrijker zijn dan het verkrijgen van wetenschappelijke inzichten. De onderzoeksgroep is aanvankelijk zeer betrokken maar geleidelijk aan verslechteren de onder-

De humanitaire waardenkern is daarmee een belangrijke rode draad in de traditie van normatieve professionalisering.

linge verhoudingen. Er ontstaat spanning tussen de wetenschappelijke robuustheid en de maatschappelijke relevantie van het onderzoek. De onderzoekers lijken als normatieve professionals opvallend slecht te zijn voorbereid op de pragmatische aspecten van het in wezen toch niet al te moerassige onderzoek. Het is precies op dit punt dat Schön een belangrijke meerwaarde kan bezitten voor normatieve professionals.

Houden van complexiteit?

Aanvankelijk wordt de conceptualisering van normatieve professionaliteit in sterke mate beïnvloed door het postmoderne denken, met name Lyotard (Kunneman, 1996). Later onderkent Kunneman (2013) dat de intellectuele afwending door het postmoderne denken van natuurwetenschap en technologie, van management en bestuur tot politieke onmacht leidt. Hij verbindt 'amor complexitatis' met de bereidheid gebruik te maken van uiteenlopende kennisbronnen, ook technische kennis en kunde, maar benadrukt het belang daar tegelijkertijd de beperkingen van te onderkennen en niet ophefbare vormen van kwetsbaarheid en verlies onder ogen te blijven zien.

De vraag is echter of met het centraal stellen van 'amor complexitatis' de moeizame verhouding van normatieve professionalisering tot de pragmatische aspecten van de professionele beroepsuitoefening is opgelost. Dit begrip roept vele vragen op. Waarom zou het complexe beminnelijker zijn dan het eenvoudige? Zijn eenvoud en complexiteit wel relevante kwaliteiten voor de liefde? Is beminnen met andere woorden wel een gepaste verhouding tot complexiteit? Waarvan houden we eigenlijk, wat kunnen we beminnen? Het perfecte kunnen we volgens mij inderdaad niet beminnen, dat kunnen we hooguit bewonderen (wat de liefde voor een almachtige en goede god mijn inziens problematisch maakt, maar dat terzijde), dus in liefde speelt onvolmaaktheid, kwetsbaarheid, eindigheid

altijd een rol. Maar moeten we daarom van de moerassigheid houden, zoals een varken van de modder waarin het zich behaaglijk rondwentelt?

Kunnemans concept herinnert aan Nietzsche's liefde voor het lot (*amor fati*), maar ook wanneer we het verlangen naar een transcendente werkelijkheid volledig opgeven, dan hoeven we daarom mijns inziens nog niet het noodlot te omarmen. Soms deugt de werkelijkheid eenvoudigweg niet (*shit happens*), en het is wellicht zinvol daar een uitdaging in te zien, maar dat is nog iets anders dan ervan te houden. Ik vermoed dat Schön ons kan helpen een meer nuchtere verhouding tot de pragmatische aspecten van de menselijke conditie in al zijn complexiteit te ontwikkelen, een attitude die normatieve professionalisering kan ondersteunen. Wie de moerassigheid bij wijze van spreken omarmt loopt het gevaar definitief kopje onder te gaan. Beter lijkt het mij haar als een complexe uitdaging te zien op basis van een humanitair engagement.

Praxis en poiësis

Normatieve professionalisering heeft zich ontwikkeld tot waardenwerk; waardenwerk is een overkoepelend begrip dat normatieve professionalisering omvat (mondelinge toelichting van Harry Kunneman op 11 december 2015). Het is daarbij in mijn ogen van belang dat voor professionaliteit de verbinding tussen waarden en werk in twee richtingen wordt gelezen. Doorgaans wordt binnen normatieve professionalisering de nadruk gelegd op: werk dat waardevol is. Ik zou daar graag aan toevoegen: waarden die werkzaam zijn, die iets bewerkstelligen. Om te verduidelijken wat ik bedoel kan ik gebruik maken van het Aristotelische begripsonderscheid tussen praxis en poiësis. Praxis verwijst naar een praktijk die haar doel primair in zichzelf heeft, zoals het spelen van een spel, terwijl poiësis verwijst naar praktijken met een doel in eerste instantie buiten zichzelf, zoals het timmeren van een hek.

Normatieve professionalisering vraagt terecht aandacht voor de praxis-aspecten van professionaliteit. Illustratief hiervoor is de wijze waarop Kunneman (1996) normatieve professionaliteit uitwerkt voor de gezondheidszorg. Hij wijst er op dat mensen niet alleen lichamelijk maar ook psychisch en maatschappelijk lijden, bijvoorbeeld in het zicht van de naderende dood, en dit vaak in eenzaamheid. De oplossing hiervoor is niet het strategisch inschakelen van deskundigen maar het creëren van communicatieve ruimte voor het beleven en uiten van de existentiële nood en voor het zelfstandig en gezamenlijk zoeken naar doorleefde antwoorden. Dit vraagt van professionals een eigen bestaansethiek: acceptatie dat lijden niet altijd te verhelpen is en dat het noodzakelijk is daar een plek aan te geven. Ook andere conceptualiseringingen wijzen overigens op het belang van zo'n ethische praxis binnen de professionele ruimte, zoals de zorgethiek (Tronto, 1993) en de presentiebenadering (Baart, 2001).

Professionaliteit heeft echter ook altijd een poëtisch aspect: er moet iets tot stand worden gebracht, en hierbij zijn effectiviteit en kwaliteit belangrijke criteria (De Jonge, 2015). Een anekdote kan dat verhelderen. Eén van de rafelrandjes van de menselijke evolutie is dat de verstandskiezen bij de meeste mensen niet meer in de over de eeuwen geslonken kaak passen. Bij mij zaten ze zo dwars en verworteld in mijn kaak dat ze door een kaakchirurg moesten worden verwijderd toen ze op het punt stonden door te breken. Terwijl ik met een wijd opengesperde mond vol instrumentarium en een paar handen in zijn stoel lag, stelde hij mij een vraag. Ik wachtte geduldig met het beantwoorden van de vraag tot hij mijn mond zou hebben geëvacueerd, maar dat was vanwege het dreigende tijdverlies binnen een reeds uitgelopen planning blijkbaar niet de bedoeling. Ik werd klaarblijkelijk geacht maar wat te mompelen. Maar het duurde even voordat dit tot mij doordrong; het momentum ging verloren en ik beantwoordde de vraag niet. Dit veroorzaakte klaarblij-

kelijk irritatie bij de chirurg, die steeds ruwer te werk ging en door de geruststellende zorg van de verpleegkundige assistentie met enige omzichtigheid in toom moest worden gehouden. Na de ingreep was ik enigszins beduusd, maar had nog net de tegenwoordigheid van geest om de man een hand ten afscheid te geven. Ik was onder handen genomen door een tandtechnicus. Toy (2005) gebruikt Schöns concept van de reflectieve praktijkwerker in een analyse van tandheelkundige hulp. Daarbij merkt hij op: 'For example, it is not enough to understand the action of acids on enamel to prevent decay. The decayed enamel we deal with in primary dental care comes attached to a highly complex series of components called a patient.' Natuurlijk was ik graag op een fatsoenlijke wijze behandeld door de kaakchirurg, die beslist nog wel wat had kunnen opsteken van bestaans-ethische benaderingen van professionaliteit. Maar niet ontkend kan worden dat hij de klus geklaard heeft, effectief en kwalitatief. En ook dat is waardevol. Dat blijkt alleen al uit een andere anekdote, die een collega mij ooit vertelde. Het betrof een huisarts die door zijn patiënten zeer gewaardeerd werd om zijn aandacht en empathie, totdat bleek dat hij vooral op betrokken wijze bezig was een opvallend aantal medische blunders te verdoezelen.

Het onderscheid tussen 'werk goed doen' en 'goed werk doen' is wellicht te eenvoudig; de professionele werkelijkheid is complexer. Goed werk doen bezit immers twee dimensies. Enerzijds een praktisch of relationeel aspect, waarin de mens volgens de formulering van Kant (1785/6) – overigens een denker wiens belang voor waardenwerk lijkt te worden onderschat – altijd ook als doel in zichzelf dient te worden bejegend. Dit aspect komt sterk naar voren in normatieve professionalisering, maar ook in benaderingen als de presentiebenadering en de zorgethiek. Anderzijds bezit professioneel goed werk doen ook een poëtisch of doelgericht aspect, waarin de mens onvermijdelijk ook een middel is. Een duidelijk voorbeeld daarvan is een chirurg die

de gezondheid van een patiënt wil bevorderen, maar hem of haar daartoe eerst onder narcose brengt en vervolgens te lijf gaat. Doelgericht goed werk doen is een wezenlijk bestanddeel van professionaliteit, maar brengt onvermijdelijk met zich mee een technische of instrumentele benadering, oftewel de selectie van de geschikte middelen om het gestelde doel te kunnen bereiken. Dit is het werk goed doen, en ook hierin kunnen twee dimensies worden onderscheiden. Zo'n meer technische benadering vereist namelijk vakkundigheid, beheersing, invloed, overwicht, macht, en die is altijd ambigu: enerzijds gericht op het goede doel maar anderzijds tegelijk altijd problematisch en discutabel. Handvaardigheid is per definitie manipulatief, en dat geldt eigenlijk voor elke vaardigheid. Daarom ook blijven de machtsanalyses van Foucault een belangrijk referentiepunt voor het denken over professionaliteit; denk bijvoorbeeld aan normaliserende macht, disciplinerende macht en pastorale macht. Het is altijd mogelijk de goede technieken, de goede doelen en de goede praktijken ter discussie te stellen, verdacht te maken. Zowel 'goed werk doen' als 'werk goed doen' zijn gelaagd en ambivalent. Normatieve professionalisering vraagt om het onderkennen en uithouden van ook deze spanningen in het werk.

Professionele praktijken waarin de nadruk op de goede praxis zo groot wordt dat poëtische aspecten naar de achtergrond verdwijnen, zullen vroeg of laat geconfronteerd worden met legitimiteitsvraagstukken. Dit is zeker het geval in de zogeheten participatiesamenleving, waar onvermijdelijk de vraag zal worden gesteld waarom al die aandacht en troost niet door het eigen sociale netwerk of anders wel door vrijwilligers kan worden geschonken. Sterker nog, er zijn professionele situaties waarin helemaal geen ruimte is voor de praktische aspecten van de professionele situatie, en in benaderingen als normatieve professionalisering of de presentiebenadering lijkt dat wel eens over het hoofd te worden gezien. Het duidelijkste voorbeeld is de triage in

de oorspronkelijke betekenis van het woord, dat wil zeggen een arts die op een slagveld in een fractie van een seconde moet beslissen wie snel geholpen moet worden omdat er dan nog hoop is, wie het ook zonder hulp nog wel even kan uitzingen, en voor wie geen hulp meer mogelijk is. Zie bijvoorbeeld een fragment in het begin van de film *Saving private Ryan* voor een artistieke impressie hiervan. Ook zulk professioneel handelen, waarbij degenen die reddeloos verloren zijn hulpeloos aan hun miserabele lot worden overgelaten, of in het beste geval nog snel een verdoving krijgen toegediend, is waardenwerk.

Conclusie

Professionaliteit is in mijn ogen vooral pragmatische humaniteit, het op pragmatische wijze realiseren van humanitaire waarden. Normatieve professionalisering als conceptuele en praktische traditie kan baat hebben bij een regelmatige bezinning op het concept van de reflectieve praktijkwerker voor het vinden van een professionele verhouding tot de pragmatische aspecten van de professionele werkelijkheid (werk goed doen), overigens net zoals de reflectieve professional voor bezinning op en verdieping van de humanitaire kern van professionaliteit is aangewezen op normatieve professionalisering (goed werk doen). Normatieve professionalisering wint aan praktische relevantie wanneer zij op onduidelijke wijze wordt gecombineerd met het uithouden en vooral ook het productief maken van de spanning tussen en binnen de humanitaire kern en de pragmatische realisering van professionaliteit. Pragmatisme als de gerichtheid om iets voor elkaar te krijgen is altijd ambivalent, bezit haast altijd tegelijkertijd morele, amorele en immorele kanten. Werken aan de realisering van specifieke humanitaire waarden, zoals gezondheid of zingeving, vindt vaak plaats in een spanningsveld met algemene humaniteit. Professionaliteit gaat gepaard met een zekere mate van tragiek en ook met het maken van vuile han-

den, niet alleen in de onmogelijkheid van het handelen maar vaak ook in het realiseren van doelen, bijvoorbeeld in situaties waar eenvoudigweg geen ruimte is voor trage vragen of waardig strijden. Het uithouden van de spanning is dan vooral gelegen in het leven met de negatieve kanten van de best mogelijke aanpak. De traditie van normatieve professionalisering is gebaat bij een reflectie op haar grenzen en beperkingen, al was het maar om te voorkomen dat zichzelf wordt misverstaan als een eenvoudige kwestie van toepassen in de praktijk.

Ed de Jonge doceert aan de Hogeschool Utrecht en voltooide in 2015 zijn promotie onderzoek over inspiratiebronnen voor professionaliteit zie verder <http://www.professionaliteit.nu/cv>

Literatuur

- Baart, A. (2001). *Een theorie van de presentie*. Den Haag: Lemma.
- Ende, T. van den (2011). *Waarden aan het werk: Over kantelmomenten en normatieve complexiteit in het werk met professionals*. Amsterdam: SWP.
- Ewijk, H. van (2013). Conceptuele inleiding: ontvouwing van normatieve professionalisering. In: H. van Ewijk & H. Kunneman (Red.), *Praktijken van normatieve professionalisering* (pp. 19-71). Amsterdam: SPW.
- Ewijk, H. van & Kunneman, H. (Red.) (2013). *Praktijken van normatieve professionalisering*. Amsterdam: SPW.
- Houten, D. van (1993). Traditie en Vernieuwing in het Humanistisch Geestelijk Werk. *Praktische Humanistiek*, 3(10), 4-13.
- Houten, D.J. van & Kunneman, H.P. (1993). De professionalisering voor humanistisch geestelijk werk: Perspectieven en problemen. In: P.B. Cliteur & D.J. van Houten (Red.), *Humanisme: Theorie en praktijk* (pp. 321-332). Utrecht: De Tijdstroom.
- International Federation of Social Work (IFSW) (2014). *Global Definition of Social Work*. <http://ifsw.org/policies/definition-of-social-work/>
- Jacobs, G., Meij, R., Tenwolde, H. & Zomer, Y. (Red.) (2008a). *Goed werk: Verkenningen van normatieve professionalisering*. Amsterdam: SWP.
- Jacobs, G., Meij, R., Tenwolde, H. & Zomer, Y. (2008b). Normatieve professionalisering: Over het 'doen van waarden, 'messy business' en het gebruik van spiegels. In: G. Jacobs, R. Meij, H. Tenwolde & Y. Zomer (Red.), *Goed werk: Verkenningen van normatieve professionalisering* (pp. 7-14). Amsterdam: SWP.
- Jonge, E. de (2014). Profession or craft? A reflection on the moral identity of social work. *Journal of Social Intervention: Theory and Practice*, 23 (1), 91-106.
- Jonge, E. de (2015). *Beelden van de professional: Inspiratiebronnen voor professionalisering*. Delft: Eburon.
- Kant, I. (1785/1786/1983). Grundlegung zur Metaphysik der Sitten. In: *Werke, Band IV: Schriften zur Ethik und Religionsphilosophie*. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft.
- Kunneman, H. (1996). *Van Theemutscultuur tot walkman-ego: Contouren van postmoderne individualiteit*. Amsterdam: Boom.
- Kunneman, H. (2013). *Kleine waarden en grote waarden: Normatieve professionalisering als politiek perspectief*. Amsterdam: SWP.
- Sennett, R. (2008). *The Craftsman*. London: Allen Lane.
- Schön, D. (1983). *The Reflective Practitioner: How Professionals Think in Action*. New York: Basic Books.
- Schön, D. (1985). *The Design Studio: An Exploration of its Traditions and Potentials*. London: RIBA.
- Schön, D. (1987). *Educating the Reflective Practitioner: Toward a New Design for Teaching and Learning in the Professions*. San Francisco: Jossey-Bass.
- Smaling, A. (2008). Reflectie en normatieve professionaliteit. In: G. Jacobs, R. Meij, H. Tenwolde & Y. Zomer (Red.), *Goed werk: Verkenningen van normatieve professionalisering* (pp. 52-66). Amsterdam: SWP.
- Spierts, M & Vliet, P. van (2008). Goed jongerenwerk: Aansprekend en assertief. In: G. Jacobs, R. Meij, H. Tenwolde & Y. Zomer (Red.), *Goed werk: Verkenningen van normatieve professionalisering* (pp. 160-178). Amsterdam: SWP.

Toy, A. (2005). The reflective practitioner: Another way of looking at primary dental care. *British dental Journal*, 198(2), 67-68.

Tronto, J.C. (1993). *Moral Boundaries: A Political Argument for an Ethic of Care*. New York: Routledge.

(advertentie)

IN DE GEMEENTELIJKE PRAKTIJK

TRANSFORMEREN, GEWOON DOEN

Suzanne Bunnik

ISBN 978 90 8850 643 7 | 184 pagina's | € 27,90
Bestel online op: www.swpbook.com/1874

De transitie van de zorg is een feit en vraagt om een radicaal andere manier van werken, waarbij professionals en burgers ruimte en vertrouwen krijgen om samen te bepalen wat noodzakelijk is. Voor een goede transformatie (zorginnovatie) is het belangrijk dat partijen binnen de gemeentelijke organisatie, en de zorg- en welzijnsorganisaties daaromheen, samenwerken vanuit één visie. En ook dat de vraag van de burger voorop staat. Suzanne Bunnik geeft helder weer hoe je dit organiseert en laat zien hoe je ruimte voor maatwerk en sturing van onderaf kunt bewerkstelligen.

Uitgaven van Uitgeverij SWP zijn verkrijgbaar bij (online) boekhandels in Nederland en België

Postbus 12010 | 1100 AA Amsterdam-Zuidoost | Tel. 020-3307200 | contact@mailswp.com | www.swpbook.com | [twitter @SWP01](https://twitter.com/SWP01)